

Het reliëf in het klooster Santo Domingo van Silos: Jezus en de Emmaüsgangers

Albrecht Ploum

Essay

Afb. 1) Reliëf van de Emmaüsgangers in het klooster Santo Domingo van Silos.
(Foto Cefepé, https://www.flickr.com/photos/cefepe_/36295188812/in/album-72157686379693913/)

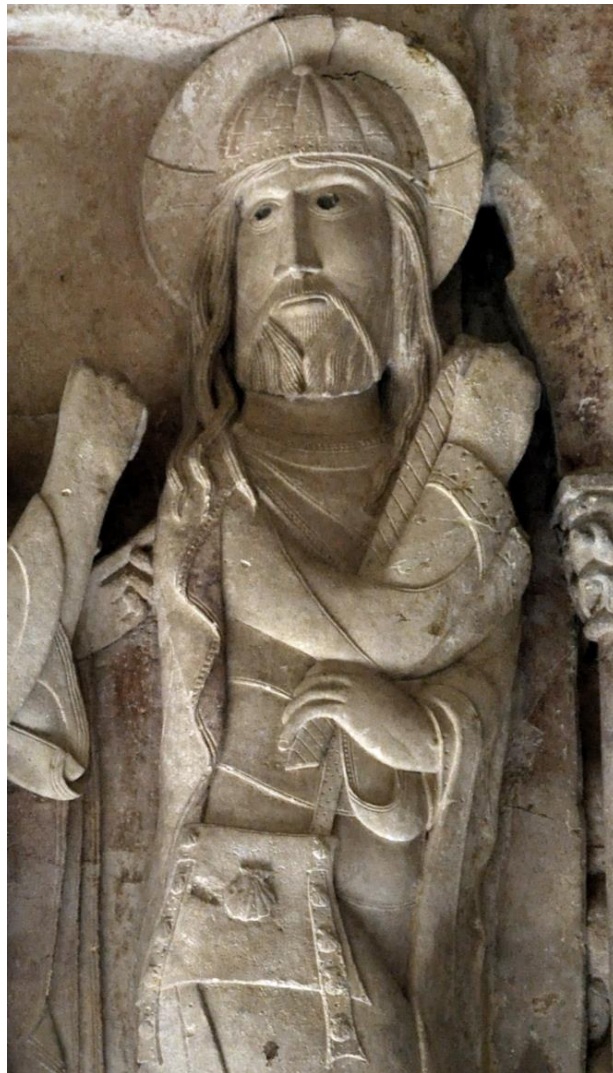
In het kader van een studie naar de oorsprong en betekenis van stafjes en stokjes in de middeleeuwse Jacobusiconografie volgt hier de analyse van een eind 11^e-eeuws reliëf (afbeelding 1) geïnspireerd door de Bijbeltekst Lucas 24:13-35 waar wordt verhaald hoe twee bedroefde discipelen onderweg naar Emmaüs de verrezen Jezus ontmoeten, maar hem niet herkennen.

Het reliëf maakt deel uit van een groep van zes die zich bevindt in het klooster Santo Domingo van Silos, dat ca. 60 km ten zuiden van de Spaanse stad Burgos ligt.

Binnen de Jacobustraditie wordt het reliëf over Jezus en de Emmaüsgangers, mede door de pelgrimsattributen zoals tas, schelp en stok, beschouwd als het oudste prototype van een pelgrim 'wiens voorbeeld door iedere christen moet worden nagevolgd' (van Herwaarden 1985).

De hier genoemde pelgrimsattributen wijken enigszins af van de traditionele attributen van een Jacobspelgrim. Zo draagt Jezus hier bijvoorbeeld niet de bekende pelgrimshoed met opgeslagen rand maar een keppel en lijkt de korte stok met de regelmatige fijne inkepingen niet op de reisstok van een pelgrim.

In het kader van mijn onderzoek naar de herkomst en betekenis van stokken en staven in de Jacobusiconografie was mijn interesse vooral gefocust op de stok die Jezus in de hand houdt in de scène van de Emmaüsgangers (afbeelding 2).

Afb. 2) Vergroting van Jezus met stok (Emmaüsgangers in het klooster Santo Domingo van Silos).

Stok/palmtak (1)

De Jacobus iconografie is rijk aan afbeeldingen van stafjes en stokken die verschillende betekenissen kunnen hebben, zoals een goede reisvriend die in vele situaties onderweg van pas komt, als pelgrimssymbool of als attribuut van Sint Jacobus.

Over de hierboven beschreven korte stok waarmee Jezus in het reliëf wordt afgebeeld is, voor zover, geen bron bekend en het lijkt onmogelijk op basis van alleen de vorm de identiteit te achterhalen.

Speculatie

Bij een nauwkeuriger analyse van de stok viel me het platte uiteinde van de stok op, dat samen met het regelmatige patroon van fijne schuine kerven mij enigszins deed denken aan een palmtak met afgesneden bladen. Deze associatie was interessant maar iconografisch gezien was deze stok voor mij zeker geen middeleeuws prototype van een palmtak, maar in het beste geval slechts een gestileerde versie of een onvolledige weergave ervan.

Schelpen

De schelp was in de middeleeuwen zowel een algemeen pelgrimssymbool als het symbool van de heilige Jacobus de Meerdere. Het was een attribuut dat door de onderweg zijnde Jacobuspelgrims zichtbaar gedragen werd om daarmee zijn/haar pelgrimsstatus en de bescherming van Sint Jacobus te tonen.

De schelpen op de tas van met name Christus verwijzen hier niet naar de Jacobusiconografie maar, zoals reeds eerder opgemerkt, naar een algemeen pelgrimssymbool.

Dat de symboliek van de schelp in het algemeen verder teruggaat dan de middeleeuwen, getuigen afbeeldingen uit de Griekse en Romeinse tijd, waar de schelp een symbool was voor geboorte en wedergeboorte.

In dit licht gezien is er een duidelijke link met de wedergeboorte (verrijzenis) van Jezus.

De hoofdbedekking

De hoofdbedekking van Jezus lijkt op een keppel die in de joodse traditie een indicatie geeft tot welke stroming de drager behoort en een teken dat alleen God boven hem staat. De vraag is hoe dit geïnterpreteerd moet worden bij de Jezus figuur van het reliëf.

Dit hoofddekseel blijkt nagenoeg identiek aan dat van de geheimzinnige oudtestamentische figuur Melchizedek, afgebeeld als zuilbeeld in het centrale deel van het noordportaal van de kathedraal van Chartres (13^e eeuw)(afbeelding 3).

Afb. 3) Vergelijking van hoofddekseels van Jezus en van Melchizedek (Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Chartres, centraal deel van het noordelijk portaal, 13^e-eeuw).

Toeval? Of is hier de gelijkende keppel een aanwijzing dat Jezus en Melchizedek beiden op dezelfde manier aan de hoogste God gebonden zijn? De Bijbeltekst Hebreeën 6:20 geeft hierop antwoord door te vermelden dat Jezus door zijn overwinning op de dood voor eeuwig hogepriester is geworden op de wijze van Melchizedek, wat inhoudt dat Jezus hierdoor net als Melchizedek de titels toekomen van 'koning van gerechtigheid', 'koning van Salem' (vrede) en 'priester van de hoogste God die lijkt op de zoon van God' (Hebreeën 7:2-3, Genesis 14:18, Psalmen 110:4).

Door de vergelijking met Melchizedek zou het reliëf hier niet op de eerste plaats gaan om de uitbeelding van Jezus als prototype van een pelgrim, maar om een verwijzing naar zijn hogepriesterschap in de orde van Melchizedek.

Dat Jezus in het reliëf van de Emmaüsgangers geheel in het teken van wedergeboorte en verrijzenis uit de dood staat wordt nog eens extra ondersteund door het feit dat het reliëf deel uitmaakt van de volgend zes Bijbelse taferelen die direct na de dood van Jezus plaatsvonden:

- Kruisafneming
- Graflegging
- Hemelvaart
- Pinksteren
- Ongeloof Thomas
- Emmaüsgangers

Stok/palmtak (2)

Tot dusver staan de attributen van Jezus, zoals keppel en schelpen, allen in het teken van overwinning op de dood. Het zou niet onlogisch zijn ook de stok in dit licht te bezien.

Als speculatieve kandidaat had ik reeds eerder gedacht aan een gestileerde of onvolledige palmtak. Dat dit inderdaad een zeer geschikte kandidaat is mag blijken als men bedenkt dat in de christelijke iconografie de palmtak symbool staat voor martelaarschap en voor overwinning op de dood, beiden behoren geheel bij de status van Jezus in het reliëf.

Na nogmaals de stok bestudeerd te hebben viel me op dat het bovenste deel precies beschadigd was op een plek waar men het profiel van palmladeren zou verwachten.

Samengevat kan men stellen dat de attributen van Jezus, op het reliëf van de Emmaüsgangers van Silos, op bijzonder kunstzinnige en harmonische wijze symbool staan voor zijn Martelaarschap, Verrijzenis, Koningschap en zijn Hogepriesterschap voor de eeuwigheid.

Ten slotte

De Jacobspeligrim die op zijn weg naar Santiago de Compostella de moeite neemt om in de buurt van Burgos het klooster van Santo Domingo de Silos te bezoeken zal met bovenstaande kennis iets meer kunnen ervaren van de verfijnde in steen gehouwen middeleeuwse Bijbelse devotie.